

1.8.2017

EOAK/2831/2016

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Pasi Pölönen

Esittelijä: Esittelijäneuvos: Tapio Rätty

OLOSUHDESELVITYKSEEN SISÄLLYTETTÄVÄT SALASSA PIDETTÄVÄT ASIAT

1 KANTELU

Kantelija arvosteli Helsingin sosiaali- ja terveysviraston menettelyä olosuhdeselvityksen laadintaan liittyvässä asiassa.

Kantelija kertoi, että Helsingin sosiaaliviraston perheoikeudellinen yksikkö oli antanut Helsingin kärjäoikeudelle lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaisen olosuhdeselvityksen, jossa oli häntä ja hänen perhettään koskevia salassa pidettäviä tietoja.

Kantelija kertoi, että tarpeettomana pidetyt ja asiaankuulumattomat terveydenhuollon käyntitiedot oli ainoastaan vedetty yli tussilla siten, että kaikki häntä koskevat terveystiedot ja yksityiskohdat olivat edelleen luettavissa.

Olosuhdeselvitys toimitettiin kärjäoikeudelle ja annettiin myös toisen vanhemman avustajalle. Kantelija piti tietoja erittäin henkilökohtaisina ja katsoi, että ne eivät olleet millään tavalla tarpeellisia tai oleellisia olosuhdeselvityksen kannalta.

Kantelija katsoi, että olosuhdeselvityksen laatijat olivat menetelleet asiassa hyvän hallinnon periaatteiden vastaisella tavalla.

2 SELVITYS

---

3 RATKAISU

3.1 Olosuhdeselvityksen laatiminen ja oikeudenkäynnin asianosaisjulkisuus

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (lapsen huoltolaki) 16 §:n mukaan lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on tuomioistuimen hankittava selvitys sen kunnan sosiaalilautakunnalta, missä lapsella, lapsen vanhemmilla, huoltajalla ja huoltajaksi esitetyllä on asuinpaikka.

Säännöksen 3 momentin mukaan selvityksessä ja asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä saa ilmaista myös salassa pidettäviä tietoja siten kuin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (sosiaalihuollon asiakaslaki) 18 §:n 1 momentissa, 19 §:ssä sekä 27 §:n 2–4 momenteissa säädetään.

Lapsen huoltoasetuksen 1 §:n 2 momentin mukaan selvitystä pyytäessään tuomioistuimen on tarvittaessa mainittava ne seikat, jotka selvitystä tehtäessä ovat erityisesti otettava huomioon.

Mainitun asetuksen 3 momentin mukaan, jos tuomioistuin katsoo, että sosiaalilautakunnan asiassa antama selvitys on puutteellinen tai jos asiaa käsiteltäessä on tullut esiin uusia seikkoja, joiden johdosta lisäselvitys on tarpeen, tuomioistuin voi pyytää aikaisemman selvityksen täydentämistä taikka muuta selvitystä.

Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 12 §:n mukaan asianosaisella on oikeus saada tieto muunkin kuin julkisen oikeudenkäyntiasiakirjan sisällöstä, jollei 2 momentista muuta johdu. – Viitatus 2 momentin poikkeusperusteet eivät ole suoraan merkityksellisiä lapsen huoltolain mukaista olosuhdeselvitystä koskevassa asiassa.

3.2 Saatu selvitys

Helsingin sosiaali- ja terveysviraston lausunnon mukaan käräjäoikeuden selvityksessä ei millään tavalla rajattu tietoja, joiden käräjäoikeus olisi katsonut olevan tärkeitä asian käsittelyn ja ratkaisun kannalta. Lausunnossa on todettu tämän jälkeen, että käräjäoikeuden selvitystä laatineet sosiaalityöntekijät toimittivat tuomioistuimelle varsinaisen olosuhdeselvityksen lisäksi lapsia koskevat tiedot terveydenhuollosta sekä koulusta sekä *vanhemmista poliisirekisteritiedot* ja *terveystiedot* lapsen huoltolain 16 §:n 3 momentin perusteella.

Selvityksen mukaan olosuhdeselvitystä laativat viranhaltijat pyysivät sosiaali- ja terveysviraston terveysasemalle toimittamassa tietopyynnössä erityisesti kantelijan päihteiden käyttöön ja mielenterveyteen liittyviä tietoja.

Lausunnon mukaan terveysasema luovutti sosiaali- ja terveysvirastolle kaikki kantelijan terveystiedot vuodesta 2009 lukien siten, että muut kuin mielenterveyteen liittyvät tiedot vedettiin yli niitä kuitenkin peittämättä. Lausunnossa on todettu, että ”kantelijan terveystietojen yliviivaaminen ei ollut kannanotto kyseisten tietojen merkityksettömyydestä. Vanhemman yleistä terveydentilaa koskevat merkinnät potilasasiakirjoissa saattavat nekin olla tärkeitä lapsen huoltolaissa tarkoitetuissa asioista päätettäessä.”

Lausunnon mukaan ”lienee kohtuutonta edellyttää, että selvitystä tuomioistuimelle valmistelevat sosiaalityöntekijät joutuisivat arvioimaan, mitkä tiedot asianosaisesta ovat siinä määrin epäolennaisia esimerkiksi lapsen huoltoa koskevan asian käsittelyn kannalta kussakin yksittäisessä tapauksessa, että he rajaisivat ne käräjäoikeudelle toimitettavan asiakirja-aineiston ulkopuolelle”. Lausunnon mukaan kantelun ei tulisi antaa aihetta toimenpiteisiin.

Helsingin sosiaali- ja terveysviraston perheoikeudellisten asioiden selvityksen mukaan olosuhdeselvitykset sisältävät asianosaisista erilaisia salassa pidettäviä tietoja, kuten muun muassa terveystietoja. Sosiaali- ja terveysviraston selvityksen mukaan oikeudelle annetaan myös niin sanottuja pikaselvityksiä. Näissä selvityksissä on kyse asianosaisten tietojen välittämisestä oikeuteen. Selvityksen mukaan ”Helsingin käräjäoikeuden tuomarit ovat omana kantanaan tuoneet esille toiveen saada liitetiedot kokonaisuudessaan sosiaalityöntekijän niitä millään tavoin suodattamatta”.

Selvityksen mukaan ”kantelijan potilastietoihin ei tehty mitään yliviivauksia tai muitakaan merkintöjä Helsingin perheoikeudellisten asioiden yksikössä, vaan ne lähetettiin sellaisinaan Helsingin käräjäoikeuteen. Yliviivaukset on tehty terveysasemalla.”

3.3

Kannanotto

Kuten edellä on todettu, selvityksen pyytäminen on pakollista, jollei ole ilmeistä, että se ei ole tarpeen asian ratkaisemisen kannalta (lapsen huoltolaki 16 §). Lapsen huoltolaissa on erityissäännös tuomioistuimen tiedonsaantioikeudesta. Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 12 §:n kautta erityissäännöksen kautta esille tulevat tiedot ovat myös asianosaisjulkisia.

Lapsen huoltolain 16 §:n mukaan selvityksessä ja asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä saa ilmaista myös salassa pidettäviä tietoja siten kuin sosiaalihuollon asiakaslain eräissä pykälissä on säädetty. Viitatus sosiaalihuollon asiakaslain 18 §:n 1 momentin mukaan sen lisäksi, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tai henkilötietolaissa säädetään, sosiaalihuollon järjestäjä tai toteuttaja saa, jos se on *välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi*, antaa tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta asiakkaan tai tämän laillisen edustajan suostumuksesta riippumatta tuomioistuimelle tai muulle viranomaiselle asiassa, jossa sosiaalihuollon viranomaiselle on laissa säädetty oikeus tai velvollisuus panna asia vireille taikka osallistua vireillä olevan asian käsittelyyn tai toimenpanoon antamalla lausunto tai selvitys taikka muulla vastaavalla tavalla.

Sosiaalihuollon asiakaslain 19 §:n mukaan mitä viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tai tässä laissa säädetään asiakirjasalaisuuden lakkaamisesta tai siitä poikkeamisesta, koskee soveltuvin osin myös vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu (Matti Savolainen: Lapsen huolto ja tapaamisoikeus, Helsinki 1984, s. 214), että ”selvitys tähtää ennen muuta mahdollisimman objektiivisten tietojen hankkimiseen niistä seikoista ja olosuhteista, joilla huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä on merkitystä”.

Anna-Kaisa Aaltonen on teoksessaan Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa (Helsinki 2009, s. 197) todennut, että ”sosiaalitoimen selvitys on juridiselta luonteeltaan ennen muuta tiedon hankintaa ja sen välittämistä tuomioistuimen ratkaisutoimintaa varten. Selvityksellä on tarkoitus saada mahdollisimman objektiivisiä tietoja sellaisista seikoista ja olosuhteista, joilla voi olla merkitystä asiaa ratkaistaessa ja joita tuomioistuimen on vaikea muulla tavoin saada.”

Lapsen huoltoasetuksen (556/1994) 1 §:n mukaan tuomioistuin voi olosuhdeselvitystä pyytäessään tarkentaa, mistä asioista se haluaa selvitystä. Tällä tavoin tuomioistuin selvityspyynnössään ohjaa selvitystyötä siten, että asian ratkaisemisen kannalta merkitykselliset seikat tulevat selvitettyksi.

Käsitykseni mukaan, vaikka tuomioistuin ei olisi nimenomaisesti rajannut selvitystyötä tai muulla tavoin ohjannut sitä, ei tämä tarkoita sitä, että sosiaaliviranomainen voisi luovuttaa tietoja tuomioistuimen käyttöön annettavassa olosuhdeselvityksessä täysin vapaasti. Tiedon luovuttamista näet rajoittaa lapsen huoltolain 16 §:n 3 momentin sekä sosiaalihuollon asiakaslain 18 §:n 1 momentin säännös. Tämä merkitsee mielestäni sitä, että olosuhdeselvityksessä voidaan luovuttaa (siihen sisällyttää) vain sellaisia tietoja, jotka ovat *välttämättömiä* asian ratkaisemisen tai sen selvittämisen kannalta.

Anna-Kaisa Aaltonen on edellä mainitussa teoksessaan (s. 284–285) todennut, että selvityksen tekijä saa asiakkaan suostumuksesta riippumatta hankkia, kirjata selvitykseen ja

antaa häntä todistajana kuultaessa tuomioistuimelle sellaisia salassa pidettäviä tietoja, joiden luovuttaminen on välttämätöntä lapsen edun vuoksi.

En voi olla edellä sanotun johdosta samaa mieltä Helsingin sosiaali- ja terveysviraston lausunnossa esitetyn kanssa siitä, että olisi kohtuutonta edellyttää, että selvitystä tuomioistuimelle valmistelevat sosiaalityöntekijät joutuisivat arvioimaan, mitkä tiedot asianosaisista ovat tarpeellisia (välttämättömiä) ja mitkä tiedot tarpeettomia. Mielestäni tällainen arviointi kuuluu nimenomaan sosiaalilautakunnalle ja sen toimivaltaisille viranhaltijoille. Käsitykseni mukaan se selvityksessä esille tuotu seikka, että käräjäoikeuden tuomareiden taholta on toivottu saatavan kaikki tiedot ilman sosiaaliviranomaisten suorittamaa ”seulontaa”, ei voi ohittaa nyt puheena olevaa lakitasoista erityissääntelyä.

Olosuhdeselvitykseen ei näin ollen voida sisällyttää tarpeettomia tai sellaisia tietoja, jotka eivät ole välttämättömiä asian ratkaisemisen kannalta. Erityisesti silloin, kun tuomioistuin ei ole selvityspyynnössään ohjannut menettelyä, on harkinta korostetusti sosiaalihuollon toimivaltaisilla viranhaltijoilla. Tarvittaessa olosuhdeselvitysten valmistelijoilla on mahdollisuus keskustella olosuhdeselvitystä pyytävän tuomioistuimen tuomarin kanssa siitä, millaisia tietoja tuomioistuin edellyttää kyseessä olevassa tapauksessa olosuhdeselvitykseen sisällytettäväksi.

Korostan vielä tässä yhteydessä, että olosuhdeselvitykseen sisällytettävät salassa pidettävät tiedot asianosaisista edellyttävät aina yksilökohtaista harkintaa kussakin tilanteessa. Tämä harkinta lähtee lapsen edun mukaisesta harkinnasta eli siitä, mitä tietoja kulloinkin kyseessä olevan lapsen osalta on pidettävä asian ratkaisemisen tai asian selvittämisen kannalta välttämättöminä tietoina.

Totean vielä tässä yhteydessä, että tiedot olosuhdeselvityksessä ovat asianosaisjulkisia, jolloin huoltoriidassa toisena osapuolena oleva vanhempi saa tietoja toista vanhempaa koskevista salassa pidettävistä tiedoista. Tämäkin näkökohta huomioon ottaen on asianosaisten oikeusturvan toteutumisen ja tietojen luottamuksellisuuden kannalta tärkeää, että olosuhdeselvitys sisältää vain sellaisia lapsen huoltolain 16 §:n 3 momentin ja asiakaslain 18 §:n 1 momentin tarkoittamia välttämättömiä tietoja, joilla on tai saattaa olla merkitystä asiassa.

Olen samaa mieltä Helsingin sosiaali- ja terveysviraston lausunnossa esitetyn osalta siitä, että joissain tilanteissa vanhemman yleistä terveydentilaa koskevat merkinnät potilasasiakirjoissa saattavat nekin olla tärkeitä lapsen huoltolaissa tarkoitetuissa asioista päätettäessä. Nämä tiedot saattavat mielestäni olla merkityksellisiä joissain yksilöllisesti arvioitavissa tilanteissa. Yleensä tällaisilla tiedoilla ei kuitenkaan mielestäni ole merkitystä ratkaistaessa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa.

Tässä tapauksessa sosiaaliviraston perheoikeudelliset asiat pyysi terveyskeskuksesta tietoja erityisesti kantelijan päihteiden käyttöön ja mielenterveyteen liittyvistä asioista. Terveysasema toimitti perheoikeudellisten asioiden käyttöön kantelijaa koskevia terveydentilaan liittyviä tietoja. Terveysasemalla oli vedetty mustalla tussilla raksimalla yli (tietoja erikseen mustaamatta) ne terveystiedot, jotka eivät koskeneet kantelijan päihteiden käyttöä ja mielenterveyttä. Sosiaali- ja terveysvirasto toimitti tiedot sellaisenaan käräjäoikeudelle. Nämä tiedot ovat koskeneet esimerkiksi kantelijan vatsatautia, korvakipuja, flunssia ja raskauspahoinvointia. Tiedot ovat nähdäkseni olleet sellaisia jokapäiväiseen elämään liittyviä normaaleja terveystietoja, joiden merkitystä ja välttämättömyyttä päätettäessä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on erittäin vaikea perustella.

Kuten olen edellä todennut, toimivaltaisella sosiaalihuollon viranomaisella on velvollisuus ainakin silloin, kun tuomioistuimien ei ole ohjannut erityisesti selvitystyötä, arvioida, mitkä kerätyt tiedot ovat asian ratkaisemisen ja selvittämisen kannalta sellaisia välttämättömiä tietoja, joilla saattaa olla merkitystä asiassa. Mielestäni tätä arviointia ja harkintaa ei ole ainakaan minulle annetuissa selvitysten mukaan yksilöllisesti tehty.

Kiinnitän Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden ja sen perheoikeudellisten asioiden huomiota edellä esittämiini johtopäätöksiin ja huomioihin. Tässä tarkoituksessa lähetän tästä päätöksestä jäljennöksen Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden virastolle.